

Abdulkâhir el-Curcânî: Hayatı, Eserleri ve İlmi Kişiliği

ALİ SEVDİ^a

Öz: Abdulkâhir el-Curcânî (ö. 471/1078) İran'ın Hazar Denizi kıyısında bulunan Curcân şehrinde doğmuş, burada eğitim görmüş ve ilim halkaları oluşturmuştur. Dönemin en önemli dilcilerinden biri olan el-Curcânî, Arap dilbilimcisi ve edebiyat teorisyeni olup, İmâmu'n-Nuhât ve eş-Şeyhu'l-Belâğa olarak tanınır. Esrâru'l-Belağa, Delâilu'l-İ'câz ve el-Cumel gibi önemli eserler vermiş ve nazm nazariyesi ile ün kazanmıştır. Bu amaçla bu makalede Abdulkâhir el-Curcânî'nin hayatı, eserleri, özellikle ilmi kişiliği üzerinde durulmuştur. Böylelikle onun Arap diline olan katkısı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Abdulkâhir el-Curcânî, dilbilim, dilci, ilmi kişilik.

^a İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü
alisevdi1984@hotmail.com

Abdulkahir al-Curcani: His Life, Works and Scientific Character

ALİ SEVDİ

Abstract: Abdulkahir al-Curcani (d. 471/1078) was born in the city of Curcân on the shores of the Caspian Sea of Iran, where he was educated and made up of scholars. One of the most important linguists of the period is al-Curcani, an Arabian linguist and literary theorist, known as Imâmu'n-Nuhât and al-Shayhu'l-Belâğâ. Esrâlu'l-Belaga, Delâilu'l-Îcâz and al-Cumel, and has earned a reputation for nazm theory. For this purpose, this article focuses on the life, works, and especially the scientific personality of Abdulkahir al-Curcani. Thus, his contribution to Arabic language was tried to be determined.

Keywords: Abdulkâhir al-Curcani, linguistics, language scholar, scientific character.

Giriş

Büyük dil, nahiv ve belagat âlimi Abdulkahir el-Curcânî (471/1078) Arap dili alanında yazdığı eserlerle çığır açmıştır. Bu eserlerden çoğu günümüze ulaşmamış olsa da *Delâilu'l-İ'câz*, *Esrâru'l-Belâğa*, *el-Cumel* ve *el-'Avâmilu'l-Mie* adlı eserleri haklı bir şöhet kazanmıştır. Bu eserler İslam dünyasının belli başlı ilim merkezlerinde okutulmuş ve hâlen okutulmaya devam edilmektedir. O, dini bilimdeki engin bilgisine dil alanındaki dehasını; felsefe, psikoloji, mantık ve edebiyat bilgilerini de katarak genelde edebi metnin belagatini, özelde Kur'unun belagat ve i'câzını ispatlamaya çalışılmıştır. Onun nahiv, edebiyat ve şiirle ilgili fikirleri başlı başına birer teori kabul edilmiş ve özel çalışmalara konu edilmiştir.

1. Hayatı

1.1. Kimliği ve Eğitimi

Arap dili ve belagatinde ünlü olduğu halde Abdulkâhir el-Curcânî hakkındaki biyografik bilgiler son derece kısıtlı ve azdır. İsmi, Abdulkâhir bin Abdurrahmân bin Muhammed el-Curcânî, künyesi ise Ebû Bekr en-Nahvî'dir. Fârisî asıllı olup birçok âlim, fukaha, muhaddis ve üdebanın yetiştiği ve çıktığı Curcân'da doğdu.¹ Tam olarak ne zaman doğduğu bilinmemekle beraber, hicri IV. asrın sonu ve V. asrın başında veya hemen öncesinde doğduğu ihtimali kuvvetlidir.² Curcân: Ünlü bir şehir olup, Taberistan ile

¹ el-Kıftî, Cemâluddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Yusuf, *İnbâhur-Ruvât 'alâ Enbâhi'n-Nuhât*, (tah. Ebu'l-Fadl İbrahim), Dâr'l-Fikri'l-Arabiyyi, Kahire 1986, II, 188; İbnu'l-İmâd, Ebu'l-Fellâh Abdu'l-Hayy b. Ahmed, *Şezeratu'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb*, (tah. Mahmûd Arnâvûd), Dâru İbn Kesîr, Beyrut 1987, V, 308-309; el-Muheyymir, Fuâd Ali, *Felsefetu Abdulkâhir el-Curcânî en-Nahviyye fî Delâilu'l-İ'câz*, Dâru's-Sakâfe li'n-Naşr ve't-Tevzî', Kahire 1983, s. 10; Nasrullah Hacımüftüoğlu, " Abdulkâhir el-Curcânî", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1988, I, 247.

² 'Abbûd Halife, *'Alaketu ed-Dersu'n-Nahviyye bî Dersi'l-Belâğiyyi 'inde Abdulkâhir el-Curcânî* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) el-Cumhuriyeti'l-Cezairiyye Vizaretü't-Ta'limi'l-Âli Ve'l-Bahsi'l-İlmiyyi Cami'etu Ebî Belkâyed, Cezair 2010, s. 79; Mehdi Ferit, *el-'Avâmilu'l-Nahviyyeti fî Lugati'l-Arabiyyeti min Hilâli Kitabi'l-'Avâmilü'l-Mieti li'l-İmam Abdulkâhir el-Curcânî*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), el-Cumhuriyetu'l-Cezâiriyye Vizaretu't-Ta'limu'l-Âli Ve'l-Bahsu'l-İlmiyye Câmî'etu'l-Cezairî, Bûzriâ 2010, s. 84. Doğum yılı kesin olarak bilinmediği gibi ailesi hakkında da yeterli bilgi bulunmamaktadır. Kaynaklar bu durumu yoksul olması veya insanlardan uzak bir hayat sürmesi sebebiyle yöneticilerle ilişki ve temasının bulunmamasına bağlamak-

Horasan arasında bulunur.³ Bugün İran topraklarında yer alan ve X. yüzyılın başlarında önce Gazneliler ardından da Büyük Selçuklu Devlet'inin hâkimiyet kurduğu bir zaman diliminde önemli ilim ve kültür merkezlerinden biriydi.⁴

Birçok İslam âliminin biyografisinde rastlanan ilmî seyahatler onda rastlanmaz. Çünkü Abdulkahir el-Curcânî, doğduğu Curcân şehrinde tahsilini ve bütün hayatını nihayete erdirdiğini görüyoruz.⁵ Arap dil bilgisini, doğduğu şehirden (Curcân) dışarı çıkmadığı için sadece meşhur âlim Ebu Ali el-Farisi'nin yeğeni ve talebesi Ebu'l-Hüseyn Muhammed b. Hasan el-Farisi'den aldığı vurgulamaktadır.⁶ Ayrıca üstün bir edebiyatçı olan Kadı Ebu'l-Hasan Ali b. Abdülaziz el-Curcânî'den ders aldığı da rivayet edilmektedir. Curcânî âlimliğinin yanında, dini konuların yaşanması hususunda hassas ve mütedeyyin bir kişiydi. Ayrıca kaynaklar onun itikatta Eş'arî ekolüne bağlı bir mütekellim, fıkhıta Şâfiî mezhebine bağlı bir fakih olduğunu belirtir.⁷

Tahsilini bitirdikten sonra Curcân'da ders vermeye başlayınca şöhreti kısa zamanda yayıldı. Ondan ders okumak isteyen ilim

---

tadırlar. (Matlûb, Ahmed, *Abdulkâhir el-Curcânî*, s. 14; Numan Konaklı, *Abdulkâhir Curcânî'nin İcâzü'l-Kur'an Fikrine Katkıları* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Tefsir Bilim Dalı, İstanbul 2015, s. 5.)

³ Matlûb, Ahmed, *Abdulkâhir el-Curcânî Belâğatuhu ve Nakduhu*, Vekâletu'l-Matbûât, Beyrut 1973, s. 11; Muheymir, *Felsefetu Abdulkâhir el-Curcânî*, s. 10.

⁴ Konaklı, *Abdulkâhir Curcânî'nin İcâzü'l-Kur'an Fikrine Katkıları*, s. 5-6.

⁵ el-Kıftî, *İnbâhur-Ruvât 'alâ Enbâhi'n-Nuhât*, II, 188; es-Suyyûtî Hafız Celâluddin Abdurrahmân, *Buğyetu'l-Vu'at*, (tah. Muhammed Ebu'l-Fadil İbrahim), Daru'l-Fikr, Kahire 1979, II, 107; el-Ezherî, Hâlid el-Cercâvî, *el-Avâmilu'l-Mietu'n-Nahviyye fi Usûli 'İlmi'l-'Arabiyye*, (tah. el-Bedrâvî Zehrân), Daru'l-Mearif, Kahire ts, s. 39.

⁶ el-Kıftî, *İnbâhu'r-Ruvât 'alâ Enbâhi'n-Nuhât*, II, 188; es-Suyyûtî, *Buğyetu'l-Vu'at*, II, 107; İbnu'l-İmâd, *Şezeratu'z-Zeheb fi Ahbâri men Zeheb*, V, 308-309; İbnu'l-Enbârî, Ebu'l-Berekât Kemaluddîn Abdurrahman Muhammed, *Nuzhetu'l-Elibbâ fi Tabakâti'l-Udebâ'*, (tah. İbrâhîm Sâmirânî), Mektebetu'l-Menâr, Ürdün 1985, s. 264; Kilâb, Ahmed Âtîf Muhammed, *Menhecû İmâm Abdulkâhir el-Curcânî fi 'Arđihi el-Mesâili'n-Nahviyye Dirâseten Tahlîliyye*, (Yüksek Lisans Tezi), el-Câmi'atu'l-İslâmiyye, Kismu'l-Luğati'l-Arabiy, Gaze 2013, s. 5; Hacımüftüoğlu, " Abdulkâhir el-Curcânî", *DİA*, İstanbul 1988, I. 247.

⁷ es-Suyyûtî, *Buğyetü'l-Vu'at*, II, 107; İbnu'l-İmâd, *Şezeratu'z-Zeheb fi Ahbâri men Zeheb*, V, 308-309;

meraklıları Curcân'a akın etmeye başladılar.⁸ Selçuklu Veziri Nizamülmülk başta olmak üzere ileri gelen birçok kimseye kasideler yazdıysa da onlardan beklediği ilgiyi göremedi. Rahat bir yaşam sürmediği, bundan dolayı da karamsar ve insanlara karşı kötümser olduğu şiirlerinden anlaşılmaktadır.⁹

1.2. Hocaları

el-Curcânî, yukarıda da belirtildiği gibi bütün tahsil hayatı boyunca kendi şehri ve memleketi olan Curcân'da kaldı ve burada hem eğitimini gördü hem de ders verdi.¹⁰ Ders aldığı hocaları arasında en meşhurları şunlar sayılır:

1. Ebû Hasan Muhammed b. Hüseyin b. Abdulvâris en-Nahiv el-Farisî (ö. 421/1030): Ebû Ali el-Fârisî'nin kız kardeşinin oğludur. İlim ve fazilet sahibi olup, zamanın nahiv bilginlerindendi. Nahiv ilmini dayısından öğrendi.¹¹ Abdulkâhir el-Curcânî, bu üstadının yanında Ebu Ali el-Farisî'nin el-Kitabu'l-Îzâh eserini okumuş. Hatta kitabın yöntem ve içeriği o kadar hoşuna gider ki bu kitaba şerh olarak otuz ciltlik el-Muğni adındaki eserini yazar,¹² bunu el-Muktesid fî Şerhi'l-Îzâh isimli bir muhtasar¹³ ve el-Îcâz isimli yine başka bir muhtasar eser olmak üzere üç çalışma yapar¹⁴.

2. Ebu'l-Hüseyin Muhammed b. Hasan el-Farisî (ö. 421/1032): Ebu Ali el-Farisî'nin yeğeni, öğrencisi ve nahiv âlimidir. Curcânî

⁸el-Ezherî, *Şerhu'l-'Avâmilu'l-Mie*, s. 39.

⁹Hacımüftüoğlu, " Abdulkâhir el-Curcânî", *DİA*, I, 247.

¹⁰Gâlip Yavuz, *el-'Avâmilu'n-Nahviyye Beyne'l-Curcânî ve'l-Birgivi*, (Basılmamış Mastır Tezi), el-Câmiatu'l-Alemiyye, Külleyetu'l-Lüğatî'l-Arabiyyi İslamiyetu'l-Abâd, İslamabâd 1987, s. 13-14.

¹¹ es-Seâlibî, Ebû Mansûr Abdülmelik b. İsmail, *Yetimetu'd-Dehr fi Mehâsini Ehli'l-'Asr*, (tah. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1973, 384-386; ez-Ziriklî, Hayruddin, *el-Âlâm Kâmusu Terâcime li Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ mine'l-Arab ve'l-Müst'âribîn ve'l-Müsteşrikîn*, Dâru'l-İlmi, Beyrut 1985, VI, 99, Yavuz, *el-'Avâmilu'n-Nahviyye Beyne'l-Curcânî ve'l-Birgivi*, s. 13.

¹² Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn 'an Asâmi'l-Kutub ve'l-Funûn*, *Daru İhyâi'l-Türâsi'l-Arabiyyi*, Beyrut 1991, I, 212; Kilâb, *Menhecu İmâm Abdulkâhir el-Curcânî*, s. 5.

¹³ İbnu'l-Enbârî, *Nuzhe*, I, 265; Kutubî, *Fevâtu'l-Vefeyât*, II, 370; es-Subkî, *Tabakâtü'ş-Şâfiyye*, V, 149; es-Suyyûtî, *Buğyetu'l-Vu'at*, II, 106; Muheymir, *Felsefetü Abdulkâhir el-Curcânî*, s. 11.

¹⁴ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, I, 212; İsmail Paşa, *Hediyetu'l-Ârifîn*, I, 606; Kilâb, *Menhecu İmâm Abdulkâhir el-Curcânî*, s. 6.

nahiv ilmini ondan öğrendi.¹⁵ Ebu'l-Hüseyin, nahiv tahsilini tamamlayana kadar dayısı Ebû Ali el-Fârisî'nin yanında ayrılmamıştır. Ebû Ali el-Fârisî'nin nahiv birikiminin talebesi Ebu'l-Hüseyin el-Fârisî üzerinden Curcânî'ye intikal ettiği ve Curcânî üzerinde etkisi bulunduğu söylemek mümkündür.

3. Kadı Ebu'l-Hasan Ali b. Abdülaziz el-Curcânî (ö. 392/1001):¹⁶ Bu zatın asıl ismi Ali b. Abdülaziz b. Ali b. İsmail el-Curcânî Ebu'l-Hasan, Sahib b. İbad zamanında "Reyy" şehrinin kadılığını yapmış, kabiliyetli bir edebiyatçıdır. Abdulkahir el-Curcânî, meclisinde ondan bahsedince onunla övünürdü. Hicri 392 yılında Çarşamba günü vefat etmiş. Mezarı Curcân şehrinde-dir.¹⁷

1.3. Öğrencileri

Farklı alanlardaki geniş ilmi birikimi ve özellikle nahiv ilmindeki şöhreti onu yaşadığı dönemde geniş coğrafyada meşhur hale getirmiştir. Bu bağlamda ondan ders almak ve ilmi birikiminden istifade etmek isteyen pek çok ilim taliplisi Curcân şehrine akın etmiş ve kendisine öğrencilik yapmıştır. Ona karşı gösterilen bu ilgi vefatına kadar sürmüştür. Buna bağlı olarak çeşitli kaynaklarda Curcânî'den ders alan bazı öğrencilerin isimleri yer almaktadır. Bunların en meşhurları ise şunlardır:

1. Ali b. Zeyd el-Fasihî en-Nahvî (ö. 516/1149): Dönemin ünlü dilcilerinden olan meşhur bir bilgidir. Fasihi lakabıyla ünlü olmasının sebebi ise, Ebu'l-Abbâs Sa'leb'in el-Fasîh adlı eserini çok okuması ve araştırmasına dayandırılmaktadır.¹⁸ Nahiv ilmini Abdulkâhir el-Curcânî'den alıp, birçok öğrenci grubu kendisinden öğrenim görmüştür.¹⁹

¹⁵ Ferit, *el-'Avâmilu'l-Nahviyye*, s. 84; Kilâb, *Menhecu İmâm Abdulkâhir el-Curcânî*, s. 5; Yavûz, *el-'Avâmilu'n-Nahviyye Beyne'l-Curcânî ve'l-Birgîvî*, s. 13.

¹⁶ Hacımüftüoğlu, " Abdulkâhir el-Curcânî", *DİA*, s. 247.

¹⁷ el-Ezherî, *Şerhu'l-'Avâmilu'l-Mie*, S. 39; Yavûz, *el-'Avâmilu'n-Nahviyye Beyne'l-Curcânî ve'l-Birgîvî*, s. 14; Muheymir, *Felsefetu Abdulkâhir el-Curcânî*, s. 11-12.

¹⁸ Kilâb, *Menhecu İmâm Abdulkâhir el-Curcânî*, s. 7.

¹⁹ el-Kiftî, *İnbâhu'r-Ruwât 'alâ Enbâhi'n-Nuhât*, II, 188; İbnu'l-İmâd, *Şezeratu'z-Zeheb fi Ahbâri men Zeheb*, V, 308-309; Muheymir, *Felsefetu Abdulkâhir el-Curcânî*, s. 13.

2. Ebu Nasr Ahmed b. İbrahim b. Muhammed eş-Şecerî en-Nahvî el-Fakih (ö. 490): Dönemin önde gelen ediplerinden ve aynı zamanda da ünlü lugat âlimlerden biridir. Birçok eseri olup, Abdulkahir el-Curcânî'nin yanında “المقتصد” eserini okumuştur.²⁰

3. Ebu Zekeriyâ Yahya b. Ali b. Muhammed b. el-Hatib et-Tebrîzî (ö. 502/1109): Nahiv, lugat ve edebiyatçı bir âlimdir. Curcânî'nin yanında Arap edebiyatını okudu. Eserlerinden bazıları şunlardır: *Tefsirü'l-Ku'rani'l-Azim ve İrabuhu, Şerhu'l-Hamase, Şerhü'l-Müfeddeliyat, Şerhu'l-Lemii li İbni Cini, Şerhu Divani'l-Mütennebi, el-Kâfi fi'l-Urud ve Tahzibu İslahi'l-Mantık'tır.*²¹

4. Ebu'l-Muzaffer Muhammed b. Ebî Abbâs Ahmed b. Muhammed el-Ebyûrdî (ö. 507/1113): Edebiyatçı, lügatçi, şair ve tarihçi kimliği yanında, Ebyûrd diyarının önemli Kurralarındandır. Arapçayı Abdulkahir el-Curcânî'den öğrendi. Arap dili ve Edebiyat ilminde mahir bir âlimdir. Birçok eser yazmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: *Tarihu Ebyurd, Muhtelif ve Nehretü'l-Hiyaz'dır.*²²

1.4. Vefatı

Abdulkahir el-Curcânî, daha önceden de belirlediğimiz gibi hayatı boyunca doğduğu Curcân şehrinde ikamet etti, eğitimini burada tamamladığı gibi, müderrisliğini de burada yaptı. Bununla beraber vefat edene kadar hem öğrenci yetiştirme hem de eserler yazmaya devam etti. Ömrünü eğitim ve ilim yolunda tüketti. İhtilaflarla beraber, büyük ihtimalle hicri 471 (1078-79) -bazı kaynaklarda hicri 474- yılında Curcân'da vefat etti²³ ve burada defnedildi.

²⁰es-Suyyûti, *Buğyetü'l-Vu'at*, I, 320; el-Kıftî, *İnbâhu'r-Ruvât 'alâ Enbâhi'n-Nuhât*, II, 190; es-Subkî, Tacuddin Ebû Nasr Abdulvehhâb b. Ali Abdilkâfi, *Tbakatü'ş-Şafiiyyeti'l-Kubrâ* (tah. Mahmut Muhammed ed-Denâhi, Abdulfettâh Muhammed el-Hâvî), Daru'l-ihyâi'l-Kutubi'l-Arabiyyi, Beyrut-Lubnan 1964, IV, 27; Kilâb, *Menhecu İmâm Abdulkâhir el-Curcânî*, s. 6; Muheymir, *Felsefetu Abdulkâhir el-Curcânî*, s. 13.

²¹es-Suyyûti, *Buğyetü'l-Vu'at*, II, 338; Kilâb, *Menhecu İmâm Abdulkâhir el-Curcânî*, s. 7.

²²Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemü'l-Müellifin Terâcimu Müsennifi'l-Kutubi'l-Arabiyye*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1993, VIII, 314; es-Suyyûti, *Buğyetü'l-Vu'at*, II, 197; Kilâb, *Menhecu İmâm Abdulkâhir el-Curcânî*, s. 7. Ayrıca geniş bilgi için bakınız: Matlûb, Ahmed, *Abdulkâhir el-Curcânî*, s. 16-17.

²³el-Kıftî, *İnbâhur-Ruvât 'alâ Enbâhi'n-Nuhât*, II, 189; Es-Suyyûti, *Buğyetü'l-Vu'at*, II, 107; es-Subkî, *Tbakatü'ş-Şafiiyyeti'l-Kubrâ* V, 149; Çelebi, *Keşfu'z-Zumûn 'an Asâmi'l-*

2. Eserleri

Çok yönlü ve üretken bir müellif olan el-Curcânî, tefsir, sarf, nahiv, belagat ve lugat gibi farklı ilim dallarında önemli eserler telif etmiştir.²⁴ İran asıllı olmasına rağmen hiçbir eserini Farsça yazmayıp, Arapça olarak kaleme almıştır. el-Curcânî her ne kadar belagat ilimler mütehasssısı olarak tanınırsa da O, hemen hemen zamanında medreselerde okutulan bütün ilimlerde eserler yazmış bir âlimdir. Bu arada Arap dili ve edebiyatı sahasında da dil ve edebiyat anlayışına esas teşkil edecek derecede güçlü eserler meydana getirmiştir.

el-Curcânî kanaatimizce Arap dili ve edebiyatı sahasında o günkü şartlar muvacehesinde yapılması gerekeni ve yapabilecek olanı yapmış ve bu sahada önemli eserler meydana getirmiştir.²⁵ el-Curcânî'nin Arap dili ve edebiyatı sahasında yüksek bir seviyeye ulaştığını, hatta kendinden öncekileri tenkit edebilecek kudrete sahip olduğunu söylenebilir. Tabakât ve terâcim kitaplarının belirtiğine göre el-Curcânî, birçok eser yazmıştır. Sahasında benzeri görülmemiş bu eserlerinin çoğu günümüze kadar ulaşmış, bir kısmı ise maalesef ulaşmamıştır. Burada el-Curcânî'nin eserlerini günümüze ulaşanlar ve ulaşamayanlar şeklinde sınıflandırıp incelemek istiyoruz.

2.1. Günümüze Ulaşanlar

1. el-'Avâmil: 'Avâmilu'l-Mie diye de isimlendirilir.²⁶ Eserin ismi çoğu nüshalarda ve kütüphane kataloglarında *el-'Avâmilu'l-Mie*, *el-'Avâmilu'l-Curcânîyye* veya *el-'Avâmilu'l-'Atika* şeklinde

Kutub ve'l-Funûn, Dâru İhyâ'it-Turasi'l-'Arabî, Beyrut 1991, s. 1179; Kehhâle, *Mü'cemu'l-Muellifin*, V, 310; el-Bağdâdî, İsmail Paşa, *Hediyyetu'l-'Ârifin*, Dâru İhyâ'it-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut 1951, I, 606; İbnu'l-'Îmâd, *Şezeratu'z-Zehab fi Ahbâri men Zeheb*, V, 308-309; Hacmüftüoğlu, "Abdulkâhir el-Curcânî", *DİA*, I, 247; Matlûb, *Abdulkâhir el-Curcânî*, s. 24; Kilâb, *Menhecu İmâm Abdulkâhir el-Curcânî*, s. 12; Muheymir, *Felsefetu Abdulkâhir el-Curcânî*, s. 15.

²⁴ Matlûb, Ahmed, *Abdulkâhir el-Curcânî*, s. 35.

²⁵ İbnu'l-'Îmâd, *Şezeratu'z-Zehab fi Ahbâri men Zeheb*, V, 308-309; Muheymir, *Felsefetu Abdulkâhir el-Curcânî*, s. 12.

²⁶ el-Kıftî, *İnbâhur-Ruvât 'alâ Enbâhi'n-Nuhât*, II, 188; es-Suyyûti, *Buğyetu'l-Vu'at*, II, 106; Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, II, 1179; el-Bağdâdî, *Hediyyetu'l-'Ârifin*, I, 606; İbnu'l-'Îmâd, *Şezeratu'z-Zehab fi Ahbâri men Zeheb*, III, 79.

geçmektedir. Kelime ve cümlelerin irabına tesir eden yüz âmilden bahseden muhtasar bir gramer kitabıdır.²⁷ 'Avâmil risaleleri arasında en çok şöhret bulmuş olan ve kendinden sonraki eserlere kaynak risalelerden biri sayılan bu eser, gramer kitapları arasında nahivi avâmiller açısından temsil eden önemli bir eser ve kaynaktır. Hiç şüphesiz bu eser, Arap gramerini çok kısa bir şekilde özetleyen bir kitap olduğundan, Arap filolojisinde önemli bir yere sahiptir. Mahiyeti itibarıyla Arap gramerine bir giriş, bir önsöz olarak telakki edebileceğimiz bu eser, ilk planda mübtediye öğretilmesi gerekli mevzuları veziz bir şekilde sunmaktadır.²⁸

2. el-Cumel: el'Avâmil'e Curcânî'nin yazdığı şerhtir.²⁹ Müellifin, gramere dair muhtasar ve meşhur bir kitap olan ve *el-Cürcânîyye*³⁰ diye de bilinen bu eserini *et-Telhis* adıyla kendisi şerh etmiştir. Kâtip Çelebi, tarihi süreçte bu eser üzerine yazılan yaklaşık on dört şerhin isimleri ve müelliflerini kaydeder.³¹ Türkiye'nin değişik kütüphanelerinde *el-Cumel*, *el-Cumel fi'n-Nahv* ve *el-Cumelu'l-Curcânîyye* başlıklı yazmalarını bulmak mümkündür. Eser Yüsrî Abdullah Abdülğanî tarafından tahkik edilip yayınlanmıştır (Beyrut, 1990).³² Beş fasıldan (bölümden) oluşur. Birinci fasıl mukaddime, ikinci fasıl 'avâmilu'l-ef'al, üçüncü fasıl avâmilu'l-huruf ve beşinci fasıl ise avâmilu'l-esmai'l-hamis fi eşyai münferideyle ilgilidir.³³

²⁷el-Bağdâdî, *Hediyetu'l-Ârifin*, I, 606; Hacimüftüoğlu, " Abdulkâhir el-Curcânî", *DİA*, I, 248.

²⁸ Dursun Hazer, " Osmanlı Medreselerinde Arapça Öğretimi ve Okutulan Ders Kitapları", *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 2002/1, S. 289; el-Ezherî, *Şerhü'l-'Avâmilu'l-Mie*, s. 16-17; Kilâb, *Menhecu İmâm Abdulkâhir el-Curcânî*, s. 15-16; Muheymir, *Felsefetu Abdulkâhir el-Curcânî*, s. 18-20. Ayrıca geniş bilgi için bkz: Ali Sevdî, *Arap Gramerinde Avâmil Geleneği*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), *Yüzüncü yıl Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Arap Dili ve Belagati*, Van 2015, s. 40-54.

²⁹ el-Kıftî, *İnbâhur-Ruvât 'alâ Enbâhi'n-Nuhât*, II, 189.

³⁰ el-Bağdâdî, *Hediyetu'l-Ârifin*, I, 606; Kilâb, *Menhecu İmâm Abdulkâhir el-Curcânî*, s. 14; Yavuz, *el-'Avâmilu'n-Nahviyye Beyne'l-Curcânî ve'l-Birgivi*, s. 19; Muheymir, *Felsefetu Abdulkâhir el-Curcânî*, s. 20.

³¹ Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, I, 602-603. Ayrıca bkz: Kilâb, *Menhecu İmâm Abdulkâhir el-Curcânî*, s. 14.

³² Konaklı, *Abdulkâhir Curcânî'nin İcâzü'l-Kur'an Fikrine Katkıları*, s. 18.

³³el-Harrânî, İbrahim, *Tuhfetu'l-İhvani'l-Medresiyeye fi Terâcimi b'âdi Musennifi'l-*

3. Kitap fi't-Tasrif: Sarf (morfoloji) ilmi hakkında bir eserdir. Bazı kaynaklar da “ el-Umde fi't-Tasrif” adıyla da zikredilir.³⁴ Eserin Süleymaniye Kütüphanesi 'sinde (Lâleli, nr. 3740) bir nüshası bulunmaktadır.³⁵

4. Kitabu'l-Muktesid (Muktasad veya Muktab) fi Şerhi'l-İzâh: Ebu Ali el-Farisi'nin nahve dair yazdığı otuz ciltlik el-Muğni adlı şerhin üç cilt halinde özeti olup nahiv ilmine yöneliktir.³⁶ Kâzım Bahr el-Mercân tarafından tahkik edilerek iki cilt olarak neşredilmiştir. (Bağdat 1982).³⁷

5. Muhtasaru'l-İzâh: Ebu Ali el-Farisi'nin el-İzâh isimli eserinin muhtasar bir şerhi'dir. Aynı zamanda bu eser İcâz olarak da isimlendirilmiştir. ³⁸ Kazım Bahr el-Mercan tarafından tahkik edilen eser iki cilt olarak neşredilmiştir.³⁹

6. el-Miftâh: Sarf ilmine dair küçük hacimli bir eserdir.⁴⁰ Bu kitap Ali Tevfik Hâmed tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir. (Beyrut 1987). Eser Muessesetu'r-Risâle Yayınevi tarafından Kitâbu'l-Miftâh fi's-Sarf adıyla yayınlanmıştır.⁴¹

7. et-Tekmile: Bazı kaynaklarda *et-Tetimme* olarak geçmektedir.⁴² Adından anlaşıldığına göre başka bir eserin eksiklerini tamamlayıcı konumundadır. Fakat hangi eserin devamı olduğu hakkında tabakât ve terâcim kitaplarında herhangi bir bilgi mevcut

Kutubi'l-Dirâsiyye, 1427, s. 12.

³⁴ Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, II, 1170; es-Suyyûtî, *Buğyetu'l-Vu'ât*, I, 310.

³⁵ Hacımuftüoğlu, “ Abdulkâhir el-Curcânî”, *DİA*, I, 248; Yavuz, *el-'Avâmilu'n-Nahviyye Beyne'l-Curcânî ve'l-Birgivi*, s. 22.

³⁶ Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, I, 212; el-Bağdâdî, *Hediyetu'l-Ârifin*, I, 606; es-Suyyûtî, *Buğyetu'l-Vu'ât*, I, 252; İbnü'l-Enbârî, *Nuzhe*, I, 265; Kutubî, *Fevâtu'l-Vefeyât*, II, 370; es-Subkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, V, 150; Kilâb, *Menhecu İmâm Abdulkâhir el-Curcânî*, s. 13; Yavuz, *el-'Avâmilu'n-Nahviyye Beyne'l-Curcânî ve'l-Birgivi*, s. 17; Muheymir, *Felsefetu Abdulkâhir el-Curcânî*, s. 17-18.

³⁷ Hacımuftüoğlu, “ Abdulkâhir el-Curcânî”, *DİA*, I, 248.

³⁸ Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, I, 212.

³⁹ Hacımuftüoğlu, “ Abdulkâhir el-Curcânî”, *DİA*, I, 248.

⁴⁰ es-Suyyûtî, *Buğyetu'l-Vu'ât*, II, 106; Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, II, 1169; el-Bağdâdî, *Hediyetu'l-Ârifin*, I, 606; Hacımuftüoğlu, “ Abdulkâhir el-Curcânî”, *DİA*, I, 248.

⁴¹ Konaklı, *Abdulkâhir Curcânî'nin İcâzü'l-Kur'an Fikrine Katkıları*, s. 18.

⁴² ez-Zirikli, *el-'Alâm*, IV, 174.

değildir.⁴³ Ancak Bedrâvî Zehrân'a göre *el-İdâh* adlı eserinin te-
timmesidir.⁴⁴ Tarık Necm Abdullah tarafından tahkik edilip *et-
Tetimme fi'n-Nahv* ismiyle yayınlanmıştır. (Mekke 1405/1984).⁴⁵

8. Muhtârü'l-İhtiyâr fî Fevâid-i Mî'yârî'n-Nuzzâr: Bedi ve
beyan ile kafiyeyle dair olan eserin Köprülü (nr. 1392) ve Süleyma-
niye (Fatih, nr. 4094) kütüphanelerinde birer nüshası vardır.⁴⁶

9. Kitâbu 'Arûz: Şiir ölçülerinin kurallarını içeren bir kaside-
dir.⁴⁷ Eser Sâhib b. Abbâd'a (ö. 385/995) ait olan ve Muhammed
hasan Ali Yâsin tarafından tahkik edilen *el-İknâ fi'l-Arûz ve Tahri-
cu'l-Kavâfi* isimli eserin zeylinde basılmıştır. (Bağdat 1960).⁴⁸

10. Durecu'c-Durer fî Tefsiri'l-Âyi ve's-Suver: Kur'an'ın sure
ve ayetleriyle ilgili bir eser olup, Kur'an tefsiri üzerine bir kitap-
tır.⁴⁹ Talat Salah el-Ferhân ve Muhammed Edîp Şâkir tarafından
tahkik edilerek iki cilt halinde yayınlanmıştır. (Amman 2009).⁵⁰

11. er-Risâletü's-Şâfiye: Ku'ran-ı Kerim'in i'cazına dair olan
bu risalenin *Delâilu'l-İ'caz'dan* daha önce yazıldığı tahmin edilmek-
tedir. Bu kitapta nazım görüşü ağırlıklı olarak işlenmektedir. Ese-
rin ağırlık verdiği bir diğer yön de Arapların Kur'an'a karşı koya-
mama nedenin ilahi bir engelleme (sarfe) olduğunu ileri süren
görüşün eleştirisidir. Eser, Muhammed Halefullah ve Muhammed
Zağlûs-Sellâm tarafından Rummânî (ö. 384/999) ve Hattâbî'nin (ö.
388/998) aynı konuya dair iki risalesiyle birlikte tahkik edilerek

⁴³ el-Kıftî, *İnbâhur-Ruvât 'alâ Enbâhi'n-Nuhât*, II, 188; Numan Konaklı, *Abdulkâhir
Curcânî'nin İ'câzü'l-Kur'an Fikrine Katkıları*, s. 19; Yavûz, *el-'Avâmilü'n-Nahviyye
Beyne'l-Curcânî ve'l-Birgivî*, s. 18; Muheymir, *Felsefetu Abdulkâhir el-Curcânî*, s. 25.

⁴⁴ el-Bedrâvî, Abdulvehhâb Zehrân, Hâlid el-Cercâvî el-Ezherî, *el-Avâmilü'l-
Mietü'n-Nahviyye fî Usûli'l-'Arabiyye*, "Mukaddime", Dâru'l-Mearif, Kahire ts,
s. 34; Ayrıca bkz: Kilâb, *Menhecü İmâm Abdulkâhir el-Curcânî*, s. 16.

⁴⁵ Konaklı, *Abdulkâhir Curcânî'nin İ'câzü'l-Kur'an Fikrine Katkıları*, s. 19.

⁴⁶ Muheymir, *Felsefetu Abdulkâhir el-Curcânî*, s. 24; Hacimüftüoğlu, "Abdulkâhir el-
Curcânî", *DİA*, I, 248.

⁴⁷ Kutubî, Salâhuddîn Muhammed b. Şâkir, *Fevâtu'l-Vefeyât*, (Tah. İhsân Abbâs),
Dâru Sâdır, Beyrut "ts", II, 370.

⁴⁸ Konaklı, *Abdulkâhir Curcânî'nin İ'câzü'l-Kur'an Fikrine Katkıları*, s. 19.

⁴⁹ Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, I, 745; el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-'Ârifin*, I, 606; Yavuz, *el-
'Avâmilü'n-Nahviyye Beyne'l-Curcânî ve'l-Birgivî*, s. 22.

⁵⁰ Konaklı, *Abdulkâhir Curcânî'nin İ'câzü'l-Kur'an Fikrine Katkıları*, s. 19.

Selasü Resâil fi İ'câzi'l-Ku'ran adıyla neşredilmiştir. (Kahire 1956).⁵¹

12. el-Muhtar min şî'r (min devavin) el-Mütenebbi ve'l-Buhtürî ve Ebi Temmam: Adı geçen üç şairin şiirlerinden derlenmiş bir antoloji olup, Abdülaziz el-Meymenî tarafından Abdülkâhir el-Curcânî'ye ait bazı şairler, Efvehü'l-Evdi, Şenfere'l-Ezdi divanları ve az bilinen dokuz kaside ile birlikte *et-Taraifü'l-Edebiyye* mecmuasında neşredilmiştir.⁵²

13. Delâilu'l-İ'caz fî 'İlmi'l-Me'âni: Curcânî'nin belâğatın temel konuları ve icâzın mecazı hakkındaki bilgisini gösteren en önemli eserlerindedir.⁵³ Ku'ran-ı Kerim'in i'cazının kelimelerinde değil de nazmında olduğunu söyleyerek birçok belagat konularını işlediği orijinal bir eserdir.⁵⁴ Kazvini bu kitap hakkında şöyle diyor: "Ku'ran'ın icazı hakkında yazılmış en güzel kitaptır. Bu üslupta hiçbir kitap yazılmamıştır. Bu kitabı okumayan, müzakere etmeyen onun inceliğini, değerini ve Ku'ran-ı Kerim'in mucizeliğini anlayamaz."⁵⁵

14. Esrâru'l-Belâğa fî İlmi'l-Beyân: Curcânî bu eserinde klasik geleneğe mevcut beyan ilmini farklı ufuklara taşımaktadır. Dolayısıyla kendisinden önceki çalışmalardan da faydalanarak belagat ve şiirin beli başlı meselelerini ana hatları ile ortaya koyduğu bir eserdir.⁵⁶

(Delâilu'l-İ'caz) ve (Esrâru'l-Belâğa) kitapları çok değerli eserler olup, meânî ve beyân ilimlerinde birer harikadırlar. Özellikle bu asırda Arap edebiyatının yükselmesine öncülük edip kaynak olmuşlardır. Bu iki eser bir dönem Menâr Okulu tarafından büyük

⁵¹ Muheymir, *Felsefetu Abdulkâhir el-Curcânî*, s. 28; Matlûb, *Abdulkâhir el-Curcânî*, s. 36-38; Konaklı, *Abdulkâhir Curcânî'nin İ'câzü'l-Kur'an Fikrine Katkıları*, s. 19-20; Yavûz, *el-'Avâmilü'n-Nahviyye Beyne'l-Curcânî ve'l-Birgîvî*, s. 24; Hacımüftüoğlu, "Abdulkâhir el-Curcânî", *DİA*, I, 248.

⁵² Hacımüftüoğlu, "Abdulkâhir el-Curcânî", *DİA*, I, 248.

⁵³ el-Kiftî, *İnbâhur-Ruvât 'alâ Enbâhi'n-Nuhât*, II, 189; Çelebi, *Keşfu'z-Zumûn*, I, 259.

⁵⁴ Muheymir, *Felsefetu Abdulkâhir el-Curcânî*, s. 26; Hacımüftüoğlu, "Abdulkâhir el-Curcânî", *DİA*, I, 248; Matlûb, Ahmed, *Abdulkâhir el-Curcânî*, s. 45.

⁵⁵ el-Harrânî, *Tuhfetu'l-İhvan el-Medresiyye*, s.11.

⁵⁶ Abdulkâhir el-Curcânî, *Esrâru'l-Belâğâ*, (tah. Muhammed el-Fadilî), el-Mektebetu Asriyye, Beyrut 2014; el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-Ârifin*, I, 606; Muheymir, *Felsefetu Abdulkâhir el-Curcânî*, s. 28.

bir ilgi görmüş, Muhammed Abduh (ö. 1905) tarafından Ezher Üniversitesi'nde belâğat alanında öğrencilere ders kitapları olarak okutulmuş ve neşredilmişlerdir.⁵⁷ Dolayısıyla Curcânî'den sonra gelen birçok âlim, bu kitaplardaki yüksek bilgileri toplayarak eserlerini süslemişler ve bu iki alanda bu eserleri kendilerine dayanak kabul etmişlerdir. Sanki onun bu iki kitabı, onların gıdası olmuş ve böylece Kur'ân-ı Kerîm'in i'câzının güzelliğini anlayabilmişlerdir.

2.2. Günümüze Ulaşmayanlar

1. el-Muğnî: Nahiv konusunda yazılmış önemli eserlerden biri olan bu kitap Abdulkahir el-Curcânî tarafından, Ebû Ali el-Farisî'nin el-Îzâh eseri üzerine yazılmış 30 ciltlik bir kitaptır.⁵⁸ Her ne kadar bu eserin herhangi bir nüshasına ulaşamıyorsak da ancak bütün tabakat ve alan kitapların bu eseri Curcânî'nin eserleri arasında saymaları geçmiş âlimlerin ona verdikleri önemini ortaya koymaktadır.

2. el-İcâz: el-Curcânî'nin, çok beğendiği ve hoşuna gittiği Ebû Ali el-Fârisî'nin el-İcâz adlı eserinin muhtasarı olup nahiv ile ilgilidir.⁵⁹ Kâtip Çelebi'nin işaret ettiğine göre İbn hâcib (ö. 641), el-Muktefâ li'l-Mubtedî adında bir şerh bu eser üzerine yazmıştır.⁶⁰

3. et-Telhîs: Kayıp olduğu düşünülen bu eser, Curcânî'nin, *el-Cümel* kitabına yazdığı bir şerhtir.⁶¹

⁵⁷ Matlûb, Ahmed, *Abdulkâhir el-Curcânî*, s. 37; Kilâb, *Menhecu İmâm Abdulkâhir el-Curcânî*, s. 17-19; Konaklı, *Abdulkâhir Curcânî'nin İ'câzü'l-Kur'an Fikrine Katkıları*, s. 20.

⁵⁸ Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, I, 212; el-Bağdâdî, *Hediyetu'l-Ârifin*, I, 606; İbnu'l-İmâd, *Şezeratu'z-Zehab fi Ahbâri men Zehab*, V, 308-309; İbnu'l-Enbârî, *Nuzhe*, I, 265; Kutubî, *Fevâtu'l-Vefeyât*, II, 370; es-Suyyûti, *Buğyetu'l-Vu'at*, I, 106; Kilâb, *Menhecu İmâm Abdulkâhir el-Curcânî*, s. 13; Yavûz, *el-'Avâmilu'n-Nahviyye Beyne'l-Curcânî ve'l-Birgivi*, s. 16; Muheymir, *Felsefetu Abdulkâhir el-Curcânî*, s. 16-17.

⁵⁹ Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, I, 212; el-Bağdâdî, *Hediyetu'l-Ârifin*, I, 606; es-Subkî, *Tabakâtu's-Şâfiyye*, V, 149-150; Kakhâlâ, *Mu'cemu'l-Muellifin*, V, 210; Kilâb, *Menhecu İmâm Abdulkâhir el-Curcânî*, s. 14; Hacımüftüoğlu, " Abdulkâhir el-Curcânî ", *DİA*, I, 248; Muheymir, *Felsefetu Abdulkâhir el-Curcânî*, s. 24.

⁶⁰ Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, I, 212.

⁶¹ es-Subkî, *Tabakâtu's-Şâfiyye*, V, 150; İbnu'l-Enbârî, *Nuzhe*, I, 265; Kutubî, *Fevâtu'l-Vefeyât*, II, 370; İbnu'l-İmâd, *Şezeratu'z-Zehab*, V, 308-309; Yavûz, *el-'Avâmilu'n-Nahviyye Beyne'l-Curcânî ve'l-Birgivi*, s. 21; Muheymir, *Felsefetu Abdulkâhir el-Curcânî*, s. 24.

4. et-Tezkire: Curcânî'nin dağınık halde olan meseleleri - isminden de anlaşıldığı üzere- hatırlamak amacıyla yazdığı bir eserdir.⁶²

5. Şerhu'l-Fatiha: Fatiha süresinin tefsiriyle ilgili olup, kalın bir cilttir.⁶³ Bunun dışında bu eser hakkında başka bir bilgiye ulaşamadık. Her halde bu eser Curcânî'nin tefsir yöntemini ve dil nazariyesinin tatbikini ifade ediyordur.⁶⁴

6. el-Mu'tazid: Curcânî'nin, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Vâsitî'nin *Îcâzu'l-Kur'an* adlı eseri üzerine yazdığı büyük bir şerh olduğu tahmin edilmektedir.⁶⁵ Bazıları bu eseri *Îcâzu'l-Kur'an*⁶⁶ veya *Îcâzu'l-Kur'ani'l-Kebîr/ Şerhu'l-Kebîr*⁶⁷ olarak adlandırmışlardır.

7. eş-Şerhu's-Sâğir: Curcânî'nin, el-Vâsitî'nin *Îcâzu'l-Kur'an* adlı eseri üzerine yazdığı ikinci ve muhtasar bir şerhtir. el-Vâsitî'nin bu eseri bize ulaşmadığı gibi, el-Curcânî'nin bu iki eseri de bize ulaşmamıştır. Bu eser üzerine iki şerh yazması el-Curcânî'nin bu kitaba verdiği önemini yansıtmaktadır.⁶⁸

8. el-Miftâh: Konusu hakkında malumat bulunmayan bu eser, tabakât ve terâcim kitapları tarafından sadece ismi zikredilmektedir.⁶⁹

Bu eserlerinden kendisinden sonra gelen ilim çevreleri çokça istifade etmiş ve halen de istifade etmektedir. İlimi çevrelerin onun eserlerine verdiği ehemmiyet, bize bunların ne kadar kıymetli olduklarını açıkça göstermektedir.

⁶² el-Kıfî, *İnbâhur-Ruvât 'alâ Enbâhi'n-Nuhât*, II, 189; Yavûz, *el-'Avâmilu'n-Nahviyye Beyne'l-Curcânî ve'l-Birgîvî*, s. 18; Muheymir, *Felsefetu Abdulkâhir el-Curcânî*, s. 25.

⁶³ es-Subkî, *Tabakâtu's-Şafiiyye*, V, 150; el-Bağdâdî, *Hediyetu'l-'Ârifîn*, I, 606; Kutubî, *Fevâtu'l-Vefeyât*, I, 213; İbnu'l-'Îmâd, *Şezeratu'z-Zeheb*, III, 340.

⁶⁴ Matlûb, Ahmed, *Abdulkâhir el-Curcânî*, s. 24; Yavûz, *el-'Avâmilu'n-Nahviyye Beyne'l-Curcânî ve'l-Birgîvî*, s. 22; Muheymir, *Felsefetu Abdulkâhir el-Curcânî*, s. 28.

⁶⁵ Matlûb, Ahmed, *Abdulkâhir el-Curcânî*, s. 35.

⁶⁶ el-Kıfî, *İnbâhur-Ruvât 'alâ Enbâhi'n-Nuhât*, II, 189.

⁶⁷ es-Subkî, *Tabakâtu's-Şafiiyye*, V, 150.

⁶⁸ Matlûb, Ahmed, *Abdulkâhir el-Curcânî*, s. 36.

⁶⁹ es-Subkî, *Tabakâtu's-Şafiiyye*, V, 150; Kutubî, *Fevâtu'l-Vefeyât*, I, 213; İbnu'l-'Îmâd, *Şezeratu'z-Zeheb*, III, 340; Matlûb, Ahmed, *Abdulkâhir el-Curcânî*, s. 47; Muheymir, *Felsefetu Abdulkâhir el-Curcânî*, s. 28.

3. İlmi Kişiliği

Abdulkâhir el-Curcânî ömrünü boşa geçirmeyen, vaktini iyi değerlendiren kelim, felsefe, psikoloji, fıkıh, tefsir ve dil bilimleri gibi zamanın birçok ilimlerine vakıf olan çok yönlü ve üretken bir âlimdir. el-Curcânî, daha hayatta iken şöhreti ufukları doldurmuş ve eserleri bütün İslam dünyasında, özellikle İran ve Anadolu'da yayılmıştı. Ondandır gelenler, onun söz ve görüşlerini birçok konuda hüccet kabul etmişlerdir.⁷⁰

Bütün kaynaklar onun zeki, çalışkan, muhakik ve müdekkik olduğunda; derin anlayışlı, ince görüşlü, fesahat sahibi, ibaresi güzel, münazara, mubahasa ve ihticac yollarını çok iyi bilen; münazara esnasında kuvvetli ve makul konuşan biri olduğunda ittifak ederler. İmâmu'n-nuhât, edebiyat nazariyatçısı ve âlimu'l-luga gibi değişik lakaplarla anılan el-Curânî, sarf ve nahiv alanında yenilikler yapmış ve özellikle Kur'an'ın mucizeliğinin keyfiyeti üzerine önemli görüşler ileri sürmüştür.⁷¹ Kendisi Eşârî kelâm ekolüne mensup bir âlim olarak zamanında yapılan Kur'an'ın mahlûk olup olamaması gibi kelâmî tartışmalara katılmıştır. Kendini, Kur'an'ın mahlûk olmayıp Allah'ın kelâmı olduğunu ispatlamak zorunda hissetmiştir.⁷²

Aynı zamanda nahiv ilminin inceliklerini çok iyi bildiğinden dolayı dünyanın her tarafında ondan ilim almak için öğrenciler akın ettiler. Bütün bilginler onun bu alanda uzman olduğunda ittifak etmişler. Bunun sebebi ise bu alanda ister nahiv ister sarf olsun birçok eser bırakması ve bu alana akli bir yöntem geliştirmesidir.⁷³ "Curcânî'den önceki dönemde dil üzerine konuşan bilim

⁷⁰ es-Suyyûtî, *Buğyetu'l-Vu'at*, I, 320; es-Subkî, *Tbakatü'ş-Şafiiyyeti'l-Kubrâ*, V, 19; Kahlâle, *Mu'cemu'l-Müellifin*, VIII, 314; Muheymir, *Felsefetu Abdulkâhir el-Curcânî*, s. 12.

⁷¹ Hacımüftüoğlu, "Abdulkâhir el-Curcânî", *DİA*, I, 248.

⁷² Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifin* III, s. 202; Matlûb, Ahmed, *Abdulkâhir el-Curcânî Belagatuhi ve Nakduhu*, Vekaletu'l-Matbuât, Kuveyt 1972, s. 66; Kadir Kınar, "Abdulkâhir el-Curcânî'nin Nazm Teorisi", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 13, 2006, s. 67.

⁷³ Mehdi Ferîd, "el-'Avâmilu'n-Nahviyye", s. 83-84; Muheymir, *Felsefetu Abdulkâhir el-Curcânî*, s. 12.

çevreleri kendi uzmanlık alanları çerçevesinde bilgi üretirken, dolaylı olarak dil felsefesi konularına değiniyorlardı. Ancak Curcânî dili merkeze alarak doğrudan dil olgusu üzerine bir nazariye ortaya koymuş ve bir anlamda İslam bilim tarihinde dil felsefesi çalışmalarının temelini de atan kişi olmuştur.”⁷⁴

Aynı zamanda Bir dil teorisyeni olarak el-Curcânî, Arap dili alanında önemli çalışmalar yapmış, kendi dönemindeki “klasik dil öğretimi”nin önüne geçerek “yeni/modern dil öğretim” tarzını geliştirmiş ve takdire şayan bir teori (‘Avâmil Teorisi) geliştirerek nahiv alanında yeni bir çığır açmıştır. Curcânî özellikle nahvin gereksizliğini savunanlara karşı bu teorisi alışılmışın aksine farklı açıklamalarla temellendirmiş, Arapçanın kolayca öğretilmesi ve Kur’an’ın mucizevî yönünü bu teori ile savunmuştur. Bu teoriye göre dil, farklı boyut ve temel esasların değişim ve etkileşimi ile meydana gelmektedir. Bu ise isim ile ismin, isim ile fiilin veya harf ile isim ve fiilin bir araya gelmesi ile oluşan terkip sonucunda oluşmaktadır. Yani âmil, ma’mul ve i’râb birlikteliği ile meydana gelmektedir. Nahiv olmadan Kur’an’ın anlaşılamayacağını dile getiren ve tarihe ‘alimu’l-luğa olarak geçen Curcânî, bu görüşünü her fırsatta dile getirmiştir. Curcânî yaşadığı dönemde, “nahivden uzak durmaları yaptıklarının en kötüsüdür.” diyerek nahiv ilmini küçümseyenleri eleştirmiştir.⁷⁵

Bazı kaynaklarda Abdulkahir el-Curcânî’nin “İmâmü’n-Nuhât” (nahivcilerin imamı) diye tanınması, sarf veya nahiv sahasında yeni bir şey koymuş olmasından dolayı değil, dilin bütün inceliklerine vakıf bulunması ve özellikle nahvi bir “Arap mantığı” niteliğinde ele alması sebebiyledir.⁷⁶

Curcânî nahiv ilminde olduğu gibi belagat ve edebiyat eleştirisi alanında da seleflerinin eserlerini okumuş ve onların fikirlerini

⁷⁴ Ahmet Aytepe, “Dil, Söz, Fesâhat: Abdulkahir el-Curcânî’nin Nazariyesi”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 39, 2018, s. 167.

⁷⁵ Ahmet Gezgın, “‘Avâmil’e Yapılan Şerhler Bağlamında İbrahim el-Kûrânî’nin ‘Avâmil Tekmilesi’”, *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 1, 2017, s. 20; el-Ezherî, *Şerhu’l-Avâmilü’l-Mie*, s. 4-26.

⁷⁶ Hacımüftüoğlu, “Abdulkâhir el-Curcânî”, *DİA*, I. 247.

incelemiştir. Bilindiği üzere Curcânî nahiv ilminde olduğu gibi belagatçı kimliği de meşhurdur. Belagat ilmi geleneğinde onun için “eş-Şeyh” ve “eş-Şeyhu'l-Belâğa” nitelermeleri yapılır. Her ne kadar el-Câhız (ö. 2245/868) sınırlı anlamda belagati tanımlamaya çalışmışsa da bu ilmin daha sistemli bir hal alması el-Curcânî ile olmuş ve buna öncülük ettiği bilinmektedir. Diğer taraftan Curcânî Arapçanın nahiv sistemini daha geniş dilbilimsel açılımlara elverişli bir şekilde ele alarak belagat ilminin meânî dalının doğuşuna zemin hazırlamıştır. Bu nedenle belagat ilminin kurucusu sayılır.⁷⁷ Bu açıdan “Belagat şeyhi” unvanı ile anılmayı hak ettiğinde kimsenin tereddüdü yoktur. Zira el-Cahiz'dan⁷⁸ bu yana hiçbir belagat âliminin bu alanda Curcânî kadar tefekküre dayalı güçlü bir tenkit zihniyetine sahip olduğu söylenemez. Onun *Esraru'l-Belâğa ve Delâ'ilu'l-İ'caz* adlı eserlerini Fahreddin er-Râzi gibi bir âlimin telhis etmesi, Curcânî'nin bu sahadaki otoritesini göstermeye yeterlidir.⁷⁹

Abdulkahir el-Curânî hayatından bahseden birçok kaynak ondan övgüyle bahsetmiş ve farklı sıfatlarla nitelendirmişlerdir. Bunlardan birkaçı şöyledir:

-es-Selefi (ö.h.576) Mu'cem kitabında şöyle der: “Abdulkahir el-Curcânî takvalı, kanaat sahibi bir şahıstır. Hatta bir gün namaz kıldığı esnada bir hırsız eve girip onun gözü önünde evde olan her şeyi aldığı halde namazını bozmamıştır.”⁸⁰

-Tacuddin Ebî Nasr b. Ebdilkâfi es-Subkî (v.h.771): “ Abdulkahir el-Curcânî, nahiv ilmini Curcân şehrinde öğrendi. Takvalığı ve tevazuluğu yanında, hemen hemen her konuda âlimlerin başvurduğu bir kaynaktır.”⁸¹

⁷⁷ el-Kıftî, *İnbâhur-Ruât 'alâ Enbâhi'n-Nuhât*, II, 189; Konaklı, *Abdulkâhir Curcânî'nin İ'cazü'l-Kur'an Fikrine Katkıları*, s. 12; Derya Adalar Subaşı, “ Arap ve Türk Belâğatında Meâni İlmine Genel Bir Bakış”, *Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi*, Iss: 1307-958, s. 10.

⁷⁸ Derya Adalar Subaşı, “ Arap ve Türk Belâğatında Meâni İlmine Genel Bir Bakış”, s. 10.

⁷⁹ Hacımüftüoğlu, “ Abdulkâhir el-Curcânî”, *DİA*, I, 247.

⁸⁰ el-Harrânî, *Tuhfetu'l-İhvan el-Medresiyeye*, s. 11.

⁸¹ es-Sibkî, *Tabakatu's-Şafiiyyeti'l-Kubra*, V, 149.

-el-Yafii'î (ö.h. 768), " Curcânî'nin belagat ve meânî ilmindeki görüşleri onun büyüklük, dindarlık ve başarılığının bir göstergesidir."

-es-Suyyûti (ö.h.911) "Curcânî gramer ve belagat âlimlerinin en meşhur ve büyüklerindedir."⁸²

-Hayruddîn ez-Zırikî (ö.h.1936, m.1976) " O, belagat ilminin temelini atan ve İmamü'l-luğattır" der.⁸³

-el-Mu'cemu'l-Muellifin sahibi Ömer Rıdâ Kakhhâle ise Abdulkahir el-Curcânî hakkında şöyle der: " O, nahivci, belagatçı, hatip, fakih ve müfessirdir."⁸⁴

-Zekeriya b. Muhammed el-Kazvinî (ö.h.1283) ise " Curcânî, takvalı, faziletli, edebiyatçı ve belagat ilmini iyi bilen; aynı zamanda onun yazdığı İcâzu'l-Kur'an eseri benzeri yazılmamış son derece güzel bir üslupla yazılmıştır. Onun bu eserini okumayan Curcânî'nin onun ne kadar derin görüşlü bir kişi olduğunu anlamaz."⁸⁵

Curcânî'nin bağlı olduğu ekole gelinci, kendisi eserlerinde nahivde bağlı olduğu ekolu açıkça belirtmez, fakat yazmış olduğu el-'Avâmilu'l-Mie'sindeki ibarelerden, kullandığı istilahlardan ve verdiği örneklerden Basra ekolüne daha yakın olduğu açıkça görülmür.

Nahivcilerin hayatından bahseden ulaşabildiğimiz bütün tabakât kitapları, Abdulkahir el-Curcânî'nin nahiv ilmini Ebû Ali el-Farisî'nin yeğeni olan Ebû Hüseyin'den aldığı üzerine ittifak ederler. Bu Curcânî'nin Basra ekolüne bağlı olduğunun bir işaretidir.⁸⁶

Eserlerinden birçok yerde Basra ekolüne işaret ederek " أصحابنا" cümlesini kullanması diğer delillerden biridir.⁸⁷

Felsefetü Abdulkahir el-Curcânî kitabın yazarı Fuâd Ali Muhey-

⁸² es-Suyyûti, *Buğyetu'l-Vu'at*, II, 106.

⁸³ ez-Zırikî, Hayruddin, *el-A'lâm* s. 48.

⁸⁴ el-Kakhhâle, *Mü'cemu'l-Muellifin*, III, 202.

⁸⁵ el-Harrânî, *Tühfetü'l-İhvân el-Medresiyeye*, s. 11.

⁸⁶ Yavûz, *el-'Avâmilu'l-Nahviyye Beynel-Curcânî ve'l-Birgivi*, s. 67; Muheymir, *Felsefetü Abdulkâhir el-Curcânî*, s. 14.

⁸⁷ Kilâb, *Menhecu İmâm Abdulkâhir el-Curcânî*, s. 11.

mir şöyle der: “ Abdulkahir el-Curcânî'nin hayatından bahseden bütün teracim kitapları onun hangi ekole bağlı olduğunu açıklamamaktadırlar. Ancak bu onun bağlı olduğu bir mezhep ve ekolün olmaması anlamına gelmez. Birçok delil onun bir mezhep ve ekole mensup olduğuna işaret eder. Onun “ *Delâilu'l-Î'caz*” eserini incelediğimizde Curcânî, Sibeveyhi ve görüşlerini birçok yerde zikreder ve kendine dayanak olarak kabul eder. Buna benzer Ebî'l-Hasan, Ahfeş es-Seğir, Zeccac ve İbnu Sirac ve onların dışında birçok Basra ekolünden kişinin görüşlerini de delil olarak getirir. Bütün bunlar Curcânî'nin Basra ekolüne bağlı olduğunun işareti-dir.”⁸⁸

Curcânî'nin gramerle ilgili eserlerini, özellikle *el-'Avâmilu'l-Mie* adlı eserinde Basra ve Küfe ekolleri arasındaki ihtilafı meseleleri incelediğimizde onun Basra ekolünün görüşlerini tercih ettiğini görüyoruz. Örneğin harfi cerler konusunda Curcânî bunların sayısını 17 olarak zikreder.⁸⁹ Bu da Basra ekolünün görüşüdür. Çünkü Küfeliler harfi cerlerin sayısını 20 olarak kabul ederler. Basra ekolü mensupları, fiil olarak kabul ettikleri “بنس ونعم” meselesinde; Küfeliler ise bu iki kelimeleri isim ve mübteda olarak kabul ederler.⁹⁰ Curcânî ise Basralılar ekolu gibi bunları fiil olarak kabul eder ve şöyle der: “*افعال المدح والذم*”⁹¹

Curcânî, fiili muzarinin âmili ref halinde, ismin yerine geçmesini olarak kabul eder ve şöyle der: “*العامل فى الفعل المضارع وهو وقوعه*”⁹² Bu görüş Sibeveyhi ve Basralıların görüşüdür; Küfelilere göre ise fiili muzarinin raf halinde âmili, onun nasp ve cezm âmillerden soyutlanmış olmasıdır. Curcânî'ye göre fiili muzari ister bir olsun ister iki olsun onları cezm eden, cezm edatıdır, harftir. Bu da Basra ekolünün görüşü-

⁸⁸ Muheymir, *Felsefetu Abdulkâhir el-Curcânî*, s. 14; Kilâb, *Menhecu İmâm Abdulkâhir el-Curcânî*, s. 11.

⁸⁹ el-Curcânî, *el-'Avâmilu'l-Mie*, s. 1; el-Curcânî, el-Cumel, (tah. Ali Haydar), Dımaşk 1972, s. 25.

⁹⁰ ez-Zebdiyyî, Abdulletif b. Ebi Bekr eş-Şerçiyyi, *İ'tilâfu'n-Nusreti fi İhtilafi Nuahati'l-Kufeti ve'l-Basreti*, Mektabetu'n-Nehdeti'l-Arabîyyeti, Beyrut ts, s. 115.

⁹¹ el-Curcânî, *el-'Avâmilu'l-Mie*, s. 17.

⁹² el-Curcânî, *el-'Avâmilu'l-Mie*, s. 20.

dür; oysa Küfe ekolüne göre ceza fiili şart fiilini cezmler eder.⁹³

Curcânî, mübteda ve haberin âmillerini “ibtida” olarak kabul eder ve şöyle der: “العامل في المبتدأ والخبر وهو كونه مبتدأ وخبراً نحو زيد منطلق” aynı şekilde bu görüş de Basra ekolünün görüşüdür; Küfelilere göre ise mübteda haberde haber de mübtedada amel eder.⁹⁴

el-’Avâmilü’l-Mie penceresinde Basra ve Küfe ekolleri arasındaki diğer ihtilâflı görüşlerini şu şekilde özetleyebiliriz:

-Basra ekolüne göre “كذا”nın temizi üstün olmak zorundadır, ister “min” harfi cer ister izafetle olsun mecrur olması caiz değildir; Küfe ekolüne göre ise “Keza”nın temizi mecrur gelmesi caizdir, sadece atıf ve nekre durumunda üstün gelmesi gerekir. Örneğin: “اشترىبت كذا وكذا ثوباً” meselesinde olduğu gibidir.

-Basralılara göre “حاشا” harfi cerdir; Küfelilere göre ise fiili mazidir.⁹⁵

-Basralılara göre harfi cer olan “من” kelimesi mekân için kullanılır; Küfelilere göre ise “Min” bir gayenin başlangıcı içindir bu ister zaman olsun ister mekân olsun ikisi için de kullanılır.⁹⁶

-Basralılara göre “رب” harfi cerdir; Küfelilere göre ise isim olup mübtedadır. Örneğin: “رب قتل عار” aslı “كثير قتل عار” manasındadır.⁹⁷

-Bir kısım Basra ve Küfelilere göre müstesnada amel eden “İlla”dır. Ancak Basra ekolünün çoğuna göre burada amel “İllâ”nın vasıtasıyla ya fiil ya da fiilin manasını taşıyandır.

-Basra ekolüne göre “كم”in temizi sadece müfret gelir; Küfelilere göre ise onun temizi müfret gelebildiği gibi cümle de gelebilir.⁹⁸

-Basra ekolüne göre şek ve yakın fiilleri kendisinden sonra gelen iki ismi nasp edip, nesne yaparlar; Küfelilere göre ise ikinci

⁹³ el-Enbarî, Kemâluddin Ebî’l-Berakât Abdurrahmân b. Muhammed b. Ebi Said, *el-İnsâf fî Mesâilil-Hilâf*, (Tah. Muhammed Muhyiddin Abdulhamit), Matbaatu es-Saade, Mısır 1955, s. 184.

⁹⁴ ez-Zebdiyyî, *İ’tilâfu’n-Nusreti*, s. 30.

⁹⁵ ez-Zebdiyyî, *İ’tiâfu’n-Nusreti*, s. 177-178.

⁹⁶ ez-Zebdiyyî, *İ’tilâfu’n-Nusreti*, s. 142-143.

⁹⁷ ez-Zebdiyyî, *İ’tilâfu’n-Nusreti*, s. 144.

⁹⁸ ez-Zebdiyyî, *İ’tiâfu’n-Nusreti*, s. 41-42.

isim hal olduğu için üstündür.⁹⁹

Dolayısıyla Basra ve Küfe ekolleri arasındaki bu ihtilaflı görüşleri göz önüne aldığımızda ve Abdulkahir el-Curcânî'nin *el-'Avâmilü'l-Mies'*ini incelediğimizde onun bu eserini Basra ekolüne göre yazdığını görürüz. Bütün bunları göz önüne alarak Abdulkahir el-Curcânî her ne kadar Bağdat ekolü nahivci temsilcilerine öğrencilik yapmış ise de, Basra ekolüne mensup nahiv kitapları okuması ve onları incelemesi onun nahiv ilmi felsefesini oluşturmuştur.¹⁰⁰ Netice olarak Curcânî'nin bağlı olduğu nahiv ekolü Besra ekolü olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Sonuç

Abdulkâhir el-Curcânî, ilim dünyasınca yeterli kabul görmüş bir âlimdir. O, Arab dili ve edebiyatında İmâm ve en büyük üstâd kabûl edilmektedir. el-Curcânî için bazıları bizzat "Belâğat ilminin babası" deyimini kullanmıştır. Arabçanın lügat, sarf, nahiv, meânî, beyân gibi âlet ilimlerinde, zamanının âlimleri arasında en ileri gelenlerdendir. Yazdığı eserlerle ilim adamlarının ufkunu açmış ve birçok çalışmaya önyak olmuştur. O, "Delâilu'l-İ'câz" adlı eseriyle meânî ilminin, "Esrârü'l-Belâğâ" eseriyle de beyân ve bedî ilmlerinin temellerini atmıştır. Daha sonra gelen âlimler onun bu eserlerindeki değerlendirmeleri üzerine belâğat ilimlerini sistemleştirmişlerdir.

Abdulkâhir el-Curcânî, söz dizim estetiğine büyük kıymet atfetmesi sebebiyle nahiv ilminin kendisine bir sıfat olarak verilmesine zemin hazırlamıştır. Nazm teorisini temel olarak nahiv manalarının gözetilmesine dayandırmıştır. O, bunu yaparken nahvi bir kurallar ve kralların bilinmesi olmaktan çıkarmış, bu kuralların durumun gereğine uygun olarak nerede, nasıl, niçin uygulanması gerektiğinin yollarını öğretmiştir. Bu tavrıyla adeta nahiv ilmiyle belâğat ilmini mezcetmiştir.

⁹⁹ ez-Zebdiyyî, *i'tilâfu'n-Nusreti*, s. 121.

¹⁰⁰Ahmed Atif Muhammed Kilab, *Menhecu el-İmam Abdulkahir el-Curcânî fî Arzihi el-Mesailü'n-Nahviyye Diraseten Tahliliyyeten*, (El-Camietü'l-İslamiyye Basılmaması Yüksek Lisans Tezi), Gazze ts, s. 11. Geniş bilgi için bkz: Sevdî, Arap Gramerinde Avâmil Geleneği, s. 34-37.

Özellikle tabakât ve terâcim sahipleri Curcânî'nin, ilmi yetkinliği konusunda övücü ifadeler kullanmış, onunla ilgili olarak Arap dili ilimlerinde mahir, edebiyatı özümsemiş, geride birçok eşsiz eserler bırakmış, dönemin hocaları ve öğrencileri yanında üstün bir yere sahip kişi tabirleriyle anılmışlardır.

Kaynaklar

Abbûd, Halîfe, *'Alaketu ed-Dersu'n-Nahviyye bi Dersi'l-Belâğiyyi 'İnde Abdulkâhîr el-Curcânî* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) el-Cumhuriyeti'l-Cezairiyye Vizaretü't-Ta'limi'l-Âli Ve'l-Bahsi'l-İlmiyyi Cami'etu Ebî Belkâyed, Cezair 2010.

Adalar Subaşı, Derya, "Arap ve Türk Belâğâtında Meâni İlmine Genel Bir Bakış", *Uluslar Arası Sosyal Araştırma Dergisi*, Iss: 1307-958.

Aytep, Ahmet, "Dil, Söz, Fesâhat: Abdulkahir el-Curcânî'in Nazariyesi", *İslam Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 39, 2018.

Çelebi, Kâtip, *Keşfu'z-Zunûn 'an Asâmi'l-Kutub ve'l-Funûn, Dâru İhyâi'l-Türâsi'l-Arabiyyi*, Beyrut 1991.

el-Bağdâdî, İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifîn, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî*, Beyrut 1951.

el-Curcânî, Abdulkâhîr, *Esarâru'l-Belâğâ*, (Tah. Muhammed el-Fâdilî), el-Mektebetu Asriyye, Beyrut 2014.

el-Enbârî, Kemaluddin Ebî'l-Berakât Abdurrahman b. Muhammed b. Ebi Sait, *el-İnsâf fî Mesâili'l-Hilâf*, (Tah. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid), Matbaatu es-Saâde, Mısır 1955.

el-Ezherî, Hâlid el-Cercâvî, *el-Avâmilu'l-Mietu'n-Nahviyye fî Usûli 'İlmi'l-Arabiyye*, (Tah. el-Bedrâvî Zehrân), Daru'l-Mearif, Kahire "ts".

el-Kiftî, Cemaluddin Ebu'l-Hasan Ali b. Yusuf, *İnbâhur-Ruvât 'alâ Enbâhi'n-Nuhât*, (Tah. Ebu'l-Fadl İbrahim), Dâr'l-Fikri'l-Arabiyyi, Kahire 1986.

es-Seâlibî, Ebû Mansûr Abdülmelik b. İsmail, *Yetimetu'd-Dehr fî Mehâsini Ehli'l-Asr*, (Tah. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1973.

es-Subkî, Tacuddin Ebî Nasr Abdulvehhâb b. Ali Abdilkâfi, *Tbakatü's-Safiiyyeti'l-Kubrâ* (Tah. Mahmut Muhammed ed-Denâhî, Abdulfettâh

- Muhammed el-Hâvî), Daru'l-ihyai'l-Kutubi'l-Arabiyyi, Beyrut-Lubnan 1964.
- es-Suyyûtî, Hafız Celâluddin Abdurrahmân, *Buğyetu'l-Vu'at*, (Tah. Muhammed Ebu'l-Fadıl İbrahim), Daru'l-Fikr, Kahire 1979.
- ez-Zebdiyyî, Abdulletif b. Ebî Bekr eş-Şerciyyî, *İ'tilâfu'n-Nusreti fi İhtilâfi Nuahati'l-Kufeti ve'l-Basreti*, Mektabetu'n-Nehdeti'l-Arabiyyeti, Beyrut "ts".
- ez-Zirikli, Hayruddin, *el-Âlâm Kâmusu Terâcime li Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ mine'l-Arab ve'l-Müst'âribîn ve'l-Müsteşrikîn*, Dâru'l-İlmi, Beyrut 1985.
- Ferit, Mehdi, *el-'Avâmilü'l-Nahviyyeti fi Lugati'l-Arabiyyeti min Hilâli Kitabî'l-'Avâmilü'l-Mieti li'l-İmâm Abdulkâhir el-Curcânî*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), el-Cumhuriyetu'l-Cezâiriyye Vizaretu't-Ta'limu'l-Âli Ve'l-Bahsu'l-İlmiyye Câmi'etu'l-Cezairî, "ts".
- Gezgin, Ahmet, "Avâmil'e Yapılan Şerhler Bağlamında İbrahim el-Kûrânî'in 'Avâmil Tekmilesi", *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 1, 2017.
- Hacımuftuoğlu, Nasrullah " Abdulkâhir el-Curcânî", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1988.
- Hazer, Dursun, " Osmanlı Medreselerinde Arapça Öğretimi ve Okutulan Ders Kitapları", *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 1, 2002.
- İbnu'l-İmâd, Ebu'l-Fellâh Abdu'l-Hayy b. Ahmed, *Şezeratu'z-Zeheb fi Ahbâri men Zeheb*, (Tah. Mahmûd Arnâvûd), Dâru İbn Kesîr, Beyrut 1987.
- Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemü'l-Müellifin Terâcimu Müsennifi'l-Kutubi'l-Arabiyye*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1993.
- Kınar, Kadir, "Abdulkâhir el-Curcânî'nin Nazm Teorisi", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 13, 2006.
- Konaklı, Numan, *Abdulkâhir el-Curcânî'nin İ'câzü'l-Kur'an Fikrine Katkıları* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Tefsir Bilim Dalı, İstanbul 2015.
- Matlûb, Ahmed, *Abdulkâhir el-Curcânî Belâğatuhu ve Nakduhu*, Vekâletu'l-

Matbûât, Kuveyt 1973.

Muheymin, Fuat Ali, *Felsefetu Abdulkâhir el-Curcânî en-Nahviyye fi Delâilu'l-Î'caz, Dâru's--Sakâfe li'n-Naşr ve't-Tevzî'*, Kahire 1983.

Sevidi, Ali, Arap Gramerinde Avâmil Geleneği, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), *Yüzüncü yıl Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Arap Dili ve Belağatı*, Van 2015.

Yavûz, Gâlip, *el-'Avâmilü'n-Nahviyye Beyne'l-Curcânî ve'l-Birgivî*, (Basılmamış Mastır Tezi), *el-Câmiatü'l-'Alemiyye, Külleyetü'l-Lüğati'l-Arabiyyi İslamiyetü'l-Abâd, , İslamabâd* 1987.